

краще;

- здатність налагодити й підтримувати дисципліну в колективі, уміння ефективно організувати дотримання підлеглими встановленого порядку роботи;

- здатність планомірно вести роботу, уміння скласти план роботи і чітко його дотримуватися у виконанні поставлених завдань;

- здатність формувати й підтримувати працездатність колективу;

- здатність особистим прикладом, виховним впливом, розумною вимогливістю та іншими засобами мобілізувати ввірений підрозділ на вирішення завдань.

6. Уміння забезпечити ефективну систему контролю:

- здатність коротко й ясно говорити по суті справи, стисло, чітко і зрозуміло викладати суть того чи іншого питання;

- уміння складати й опрацьовувати накази, розпорядження, ділові папери.

Висновки. Проведений аналіз проблеми психічної стійкості керівника підрозділу МНС дозволяє стверджувати, що психічна стійкість – це складне, системне, динамічне утворення, яке формується у професійній діяльності на основі індивідуально-психологічних якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Основы психологии управления. – Харьков: Изд-во Университета внутренних дел, 1999. – 528 с.

2. Банько Н. А., Карташов Б. А., Яшин Н.С. / Управление персоналом. Часть I: Учеб. пособие / ВолгГТУ, Волгоград, 2006. – 96 с.

3. Барко В.І. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України: Навчальний посібник. - К.: К.І.С., 2008. - 200 с.

4. Козлов В.В. Социальная и психологическая работа с кризисной личностью. Методическое пособие. - Москва, 2001 - С. 235.

УДК 159.98

Ходжамуродова С.А., магістр соціально-психологічного факультету УЦЗУ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Дослідження присвячене гендерній соціалізації підростаючого покоління. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значними змінами в системі гендерних стереотипів. У старших підлітків стереотипи фемінності і маскулінності включають нові гендерні риси, вирішальну роль в цьому процесі починають відігравати фактори, пов'язані зі включенням підлітків в більш широке коло соціальних груп. Адже центральним новоутворенням є сфера спілкування і розширення соціального інтелекту. Соціальний інтелект представляє собою систему інтелектуальних здібностей, що з'ясовують адекватність розуміння поведінки людей.

Ключові слова: гендер, соціальний інтелект, соціалізація, стереотипи, соціальна інтуїція, фемінність, маскулінність, центральне новоутворення.

Постановка проблеми. Проблема особистості є традиційною, але залишається актуальною у психології. Останнім часом цю проблему пов'язують з питанням гендерної соціалізації. Усвідомлення та прийняття людиною своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі й отожднення себе з її типовими представниками значною мірою визначає не тільки зміст поведінки, спосіб життя, а також формування ряду особистісних якостей. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значними змінами в системі гендерних стереотипів; жіноцтво дедалі більше включається у процес суспільного виробництва, який, у свою чергу, вимагає від жінок якостей, раніше притаманних тільки сильній статі. Зміцнення партнерських стосунків чоловіків з жінками розвиває жіноче начало у психології чоловіків, внаслідок чого зростає можливість виникнення порушень формуванні гендерної ідентичності підростаючого покоління. У старших підлітків стереотипи фемінності і маскулінності включають нові гендерні риси, вирішальну роль в цьому процесі починають відігравати фактори, пов'язані зі включенням підлітків у більш широке коло соціальних груп. Адже центральним новоутворенням є сфера спілкування і розширення соціального інтелекту. Соціальний інтелект представляє собою систему інтелектуальних здібностей, з'ясовують адекватність розуміння поведінки людей.

У традиційному розумінні поняття соціальної чуйності, емпатії, сприйняття іншого визначається через термін «соціальна інтуїція». Виконуючи регулюючу функцію в міжособовому спілкуванні, соціальний інтелект забезпечує соціальну адаптацію особистості.

Сьогодні не можна уявляти маскулінність і фемінність як ортогональні виміри особистості. З'являється новий статево-рольовий тип – андрогінний, тобто такий що має риси як маскулінного, так і фемінного типу.

Одним із важливих положень для статевого виховання є положення про те, що відчуття статевої незалежності й є стрижнем формування цілісної особистості. Необхідно зміцнювати цей елемент статевого розвитку, сприяти його наповненню соціально цінним змістом, формувати у кожної дитини поняття справжнього чоловіка і жінки, а також формувати спонукання до обов'язкової відповідності цьому уявленню.

Таким чином, статорольова соціалізація – це цілісний процес, в результаті якого людина досягає найвищого ступеня вираження своєї належності до чоловіка чи жінки. Разом з тим статорольові визрівання – це інтеграція різних процесів, серед яких мають значення такі як процеси підготовчого характеру, формування власне репродуктивної функції, а також розвиток особистості та громадянське визрівання людини.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні гендерних особливостей соціального інтелекту у дівчат та хлопців старшого підліткового віку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній психології з проблемами соціального інтелекту займаються: Н.А. Амінів, М.В. Молоканов, М.І. Бобнева, Ю.Н. Ємельянов, А.А. Кидрон, А.Л. Южанінова, В.Н. Куніцина, а проблемою гендерного самовизначення займалися: Ш. Берн, Дж. Гілфорд, М. Салліван, Д. Кітінг, М. Форд, Н. Кентор, Е. Торндайк, У. Шай.

Вперше спробу визначення соціального інтелекту зробив Ю.Н. Ємельянов, тісно пов'язавши його з поняттям “Соціальна сензитивність”. Він вважав, що соціальний інтелект допомагає людині прогнозувати розвиток міжособових подій, загострює інтуїцію, передбачливість і забезпечує психологічну витривалість. На основі інтуїції у людини формуються індивідуальні “евристики”, які людина використовує для висновків щодо міжособової взаємодії. Вони володіють надійністю і достатнім прогностичним ефектом. Гендерна культура суспільства – це система цінностей суспільства, яка складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза генетично задану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним експектаціям відносно прийнятих для даного суспільства “зразків” поведінки і зовнішнього вигляду осіб чоловічої або жіночої статі. Статорольова соціалізація є не що інше як процес засвоєння особистістю стандартів, зразків поведінки, правил, цінностей, норм, вимог, очікувань.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі Донецького педагогічного ліцею, з учнями гуманітарних та фізико-математичних класів (16-17 років). В нашому дослідженні ми

використовували наступні методи та методики.

Вивчення соціального інтелекту у старшому підлітковому віці проводилося за допомогою методики Дж. Гілфорда.

Отримані дані говорять, що 67% хлопців мають соціальний інтелект нижче середнього, а 33 % середній соціальний інтелект.

У дівчат середній рівень прояву соціального інтелекту спостерігався у 45%, нижче середнього - у 55%.

Порівняльний аналіз показників відсоткової представленості старшокласників, що мають певний рівень розвитку соціального інтелекту за статевою приналежністю, здійснювався за параметричним критерієм ф-Фішера, за яким не було визначено статистично значущих відмінностей. Отже, можна говорити про те, що у більшості старших підлітків виникають труднощі в розумінні та прогнозуванні поведінки людей, що ускладнює їх взаємовідносинами та знижує можливість соціальної адаптації. І тільки менша частина старших підлітків, що має середній соціальний інтелект, здатні отримати максимум інформації з поведінки людей. Підлітки, що розуміють мову невербального спілкування, мають точні судження про людей, успішно прогнозують їх реакції та поведінку, що допомагає позитивній соціальній адаптації.

Доречно сказати, що відсоток середнього соціального інтелекту у дівчаток вищий, ніж у хлопців. І якщо соціальний інтелект виконує функцію регулятора міжособового спілкування, то, як висновок, дівчатка краще адаптуються до соціального середовища і взаємодії.

Для визначення характеру мислення, нами було використано методику А. Піз і Б. Піз.

Методика розрахована на визначення чоловічого або жіночого початку в розумі. Згідно отриманих даних, у 76% хлопчиків домінує чоловічий початок: такі люди володіють сильною логікою, аналітичними здібностями і красномовством. У 8% старшокласників проявляється жіночий розум, який характеризується проявом неординарних творчих, артистичних, музикальних здібностей. У 16% респондентів склад розуму є близьким до обох статей. Представники цієї категорії не мають нахилу не до чоловічих, не до жіночих стереотипів поведінки і зазвичай демонструють гнучкість мислення.

Результати отримані у вибірці дівчат, не суттєво відрізняються від хлопців, оскільки у 72% дівчаток домінує чоловічий розум, а у 28% - перехідна область (в даній вибірці відсутнє жіноче мислення).

Отже, у 72-76% старших підлітків домінує чоловічий розум, що дає підстави стверджувати про домінування аналітичного стилю мислення, спрямованого на систематичне всебічне розглядання про-

блем, котрі задаються об'єктивними критеріями, схильність до методичної ретельної манери вирішення проблем; розробляють план, сприймають світ логічним, раціональним, упорядженим, передбачуваним, схильні шукати систему або метод, здатний сприяти вирішенню проблеми.

Визначення вираженості рис мужності та жіночності у старших підлітків ми здійснили за допомогою опитувальника С. Бем. Було виявлено, що 84% дівчат проявляють андрогінність - це поняття для позначення людей, що успішно поєднують у собі як традиційно чоловічі, так і традиційно жіночі психологічні якості; у 12% - маскуліність і 4% - фемінність. Маскуліність і фемінність - це нормативні уявлення про соматичні, психічні та поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок; елемент статевого символізму, пов'язання з диференціацією статевих ролей.

Аналогічні показники були отримані у хлопців, де 88% відносили себе до андрогінного типу, 12% - до мускуліного типу.

Отже, можна сказати, що мужність - це особистісна якість, що виражається у здатності діяти рішуче і доцільно у складній або небезпечній обстановці, контролювати імпульсивні пориви, переборювати можливе почуття страху та невпевненності, в умінні мобілізувати всі сили для досягнення мети.

Взаємозв'язок між показниками гендерного самовизначення та розвитку соціального інтелекту у старшому підлітковому віці ми встановлювали за допомогою кореляційного аналізу (критерій r-Пірсона).

Отримані показники кореляцій не засвідчили значущою зв'язку між досліджуваними параметрами. І у дівчат, і у хлопців спостерігалась перевага чоловічого початку у розумі, а також низький розвиток соціального інтелекту. Проте слід наголосити на тому, що при виражених слабких показниках між вказаними змінними, результати хлопців і дівчат відрізнялися за спрямованістю: у хлопців - позитивний зв'язок, у дівчат - негативний.

Тобто, здатність дівчат встановлювати конструктивні взаємозв'язки з оточуючими в деякій мірі пов'язується з їх схильністю проявляти риси «чоловічого» мислення (r-Пірсона=-0,04), у хлопців - «жіночого мислення» (r-Пірсона=0,07).

Найбільш значущий показник кореляції було отримано на вибірці хлопців між показниками розвитку соціального інтелекту та вираженістю маскуліних характеристик: r-Пірсона=-0,36. Негативна спрямованість визначеного показника дає підстави говорити про обумовленість розвитку соціального інтелекту у хлопців -

старшокласників скоріше за все жіночими, ніж чоловічими. Це підтверджує поширене уявлення про меншу розвинутість комунікативних навиків у чоловіків через слідування гендерним стереотипам.

У дівчат спостерігався позитивний зв'язок між вказаними змінними: здатність правильно сприймати, інтерпретувати та оцінювати вербальні і невербальні прояви міжособистісного спілкування та адекватно на них реагувати, що пов'язано з проявом «жіночих» патернів поведінки (невербальна чуйність, інтуїція, відкритість у спілкуванні, пластичність, нестереотипність, цікавість до соціальних проблем, суспільна активність...)

Таким чином, отримані результати дозволяють говорити про те, що у хлопців на розвиток соціального інтелекту негативним чином впливають стереотипи чоловічої поведінки (чоловік повинен бути фізично сильним, сміливим, не повинен показувати чуйність, емоційну слабкість, і зобов'язаний сам вирішувати свої проблеми...), а у дівчат позитивно і чоловічі, і жіночі.

Висновки. Усвідомлення та прийняття людиною своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі й ототожнення себе з її типовими представниками значною мірою визначає не тільки зміст поведінки, спосіб життя, а також формування ряду особистісних якостей. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується значними змінами в системі гендерних стереотипів, внаслідок чого зростає можливість виникнення порушень формування гендерної ідентичності підростаючого покоління. Одним із важливих положень для статевих виховання є положення про те, що відчуття статевої належності є стрижнем формування цілісної особистості. Звідси випливає, що для нормального формування особистості необхідно зміцнювати цей елемент статевого розвитку, сприяти його наповненню соціально цінним змістом, формувати у кожної дитини розуміння справжнього чоловіка і жінки, а також формувати спонукання до обов'язкової відповідності цьому уявленню.

Результати проведеного констатувального експерименту дозволили дійти наступних висновків:

За результатами дослідження за методикою Дж. Гілфорда на вивчення соціального інтелекту можемо стверджувати, що у більшості старших підлітків виникають труднощі в розумінні та прогнозуванні поведінки людей, що ускладнює їх взаємовідносини та знижує можливості соціальної адаптації. І тільки менша частина старших підлітків розуміють мову невербального спілкування.

2. Тип мислення, показники хлопців та дівчат суттєво не відрі-

зняються, що дає підстави стверджувати про домінування аналітичного стилю мислення, спрямованого на систематичне всебічне розглядання проблем, котрі задаються об'єктивними критеріями.

3. За даними методики на вивчення вираженості проявів маскулінності та фемінності показала, що гендерні уявлення підлітків мають певний рівень сформованості. Загалом юнаки та дівчата схильні до об'єднання в образі сучасної людини якостей обох статей, що відповідає концепції психологічної андрогінії та є адекватним для успішної соціальної адаптації.

4. Отримані показники кореляцій не засвідчили значущою зв'язку між досліджуваними параметрами. І у дівчат, і у хлопців спостерігалась перевага чоловічого початку у розумі, а також низкий розвиток соціального інтелекту.

Отримані дані підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що розвиток соціального інтелекту у старшому підлітковому віці обумовлений змістом гендерних стереотипів стосовно чоловічих та жіночих нормативів поведінки, а також особливостями статевої ролі та самовизначення.

У роботі представлено програму тренінгу, орієнтовану на сприяння розвитку міжособового спілкування старших підлітків. Запропоновані методичні рекомендації програми спрямовані на формування адекватних установок статевої взаємодії, власної структури цінностей на основі аналізу традиційних стереотипів мужності й жіночності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина Ю.Е., Волович А.С. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины // Вопросы психологии. - 1991. - №4. – С. 74-82.
2. Андреева Т.В. Самореализация личности представителей творческих профессий : половые различия // Психологические проблемы самореализации личности / Под. ред. А.А. Реана, Л.А. Коростылевой. СПб.: Изд-во СПбГУ. Вып. 2– С. 203-216.
3. Анімова Н.А., Молоканова М.В. Вміст соціального інтелекту в представленні людей // Психологічний журнал. - 1992.- №5. – С. 104.
4. Араканцева Т.А., Дубовская Е.М. Полоролевые представления современных подростков как действенные факторы их самооценки // Мир психологии.- 1999.- №3. – С. 147-155.
5. Арутюнян М.Ю. «Кто я? » Проблема самоопределения юношей и девушек – подростков // Женщины и социальная политика (гендерный аспект). М., 1992. – С. 7-12.

6. Берн Ш. Гендерная психология. – М., 2000. – 583 с.
7. Грошев И.В. Гендерная невербальная коммуникация в рекламе // Социальные исследования.-1999. -№4 – С. 71-77.
8. Главник О. Гендерне виховання у підлітковому віці// Психолог.- 2003.- №34. Вересень. – С. 11-15.
9. Завгородня О. До проблеми психологічного змісту фемінності та маскулінності // Освіта і управління.- 2002.- №4. – С. 87-97.